

Leve de dorpskerk

Verslag van een studie naar de mogelijkheden en beperkingen van kleine kerkelijke gemeenten in kleine dorpsgemeenschappen

Ds. Wim Beekman

Zomer 2011

Voorwoord

“Leve de dorpskerk”. Deze titel verraadt meteen mijn hoop dat de dorpskerk zal overleven. In mijn studieverlof heb ik ontdekt dat onverdachte deskundigen buiten de kerk, sociologen en cultureel-antropologen, positief denken over de toekomst van het dorp en van de kerk. Dit is mijn belangrijkste ontdekking. ‘De dorpskerk zal leven’. De titel verklapt tevens dat ik vooringenomen ben. Ik houd van de dorpskerk en voel mij dorpsdominee in hart en nieren. U bent als lezer vast gewaarschuwd: deze notitie zal gekleurd zijn door mijn enthousiasme. ‘Leve de dorpskerk!’

Voor alles wil ik de beide dorpsgemeenten waar ik dominee ben, Molkwerum en Warns, bedanken dat zij mij in de gelegenheid hebben gesteld drie volle maanden vrij te maken voor studie. Niet dat zij een keuze hadden, want de kerkorde schrijft dit voorrecht voor predikanten nu eenmaal voor. Dit jaar voor het laatst, dus het was ‘nu of nooit’. Maar het betekent veel voor deze mensen hun dominee vier zomermaanden te moeten missen, immers mijn vakantie komt er ook achteraan. “Geniet dominee een beetje van zijn vrije zomer?” vragen zij met een schalkse glimlach wanneer zij mij tegenkomen. Ik ben opgehouden tegen te sputteren, want in mijn hart ervaar ook ik mijn studieverlof als ‘Klein Walhalla’ van de dominee.

Daarom is het mijn wens dat vooral onze beide dorpsgemeenten iets aan deze studie hebben. Voor hen heb ik deze notitie geschreven. En voor andere dorpskerken die er hun voordeel mee willen doen. Opdat zij bemoedigd worden in de sores en de vreugden die zij beleven als werkers in de dorpskerk. Het studieverslag diende daarom een korte notitie worden, had ik mij voorgenomen. Anders leest nauwelijks iemand het. Kort, dat valt niet mee. Vaak heb ik gedacht aan Maarten Luther, die ooit aan zijn vrouw schreef: “Ik heb geen tijd je een korte brief te schrijven, daarom schrijf ik maar een lange”. Vooraf vindt u een samenvatting en achteraan een aantal concrete conclusies en aanbevelingen, daar kunt u zich eventueel toe beperken.

U weet nu: dit is geen wetenschappelijk verantwoorde studie geworden. Maar een korte neerslag van drie maanden enthousiast grasduinen in vooral recente sociologisch en cultureel-antropologische rapporten, die allemaal gewoon met een druk op de knop van je computer binnen te halen zijn van internet. Daarnaast heb ik een aantal boeken over dorpsleven en over gemeentebouw in de dorpen - vroeger en nu - doorgewerkt. Ik merkte dat ik vooral geïnspireerd wordt door verhalen ‘hoe het gaat en hoe het kan’ in plaats van theologische betogen over ‘hoe het zou moeten’.

Tot slot: ik realiseer mij dat veel wat ik hierna schrijf ook zou kunnen gelden voor kerken in stedelijke gebieden. Vooral duidelijk afgebakende (oude) stadswijken en dorpen zijn goed met elkaar te vergelijken. Maar mijn kennis en ervaring ligt vooral in het kleine dorp, dus daar heb ik mij toe beperkt. Met wat men daar in de stad van herkent, ben ik alleen maar blij.

Veel dank ben ik verschuldigd aan de dorpen van de ‘Lege Geaen’ en kerkrentmeester Hindrik van der Meer die mij op hun avond met ‘dorpsbelangen en dorpskerken’ wilden toelaten. En aan de collega dorpsambtsdragers, één dorpsouderling en drie dorpsdominees, die met mij wilden spreken en bij wie ik mijn gedachten mocht toetsen: ds. Gerrit Groeneveld van Parrega-Hieslum en Tjerkwerd-Dedgum, ir. Henk Kroes van Streekgemeente de Slachsang, ds. Gerard Knol van Mantgum,

Leve de dorpskerk - *een studieverlag*

Huins-Lions, Irnsum, Rauwerd, Deersum en Roordahuizum-Idaard en ds. Meinske van der Wal van Harich-Ruigahuizen en Oudega-Kolderwolde. Moge het alles bijdragen aan het leven van de dorpskerken!

Ds. Wim Beekman.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	4
Inleiding en samenvatting	5
1. Het dorp overleeft	7
2. De kerk overleeft	10
3. De kerk overleeft in het dorp	12
4. De dorpskerk is van mensen	15
5. De dorpskerk is van God	18
6. Organisatieprincipes van de dorpskerk	21
7. Conclusies en aanbevelingen	23
Literatuurlijst	24

Inleiding en samenvatting

Het gaat goed met de kleine dorpskerk. Daar ben ik deze drie maanden studieverlof van overtuigd geraakt. Daar had ik niet voor hoeven te studeren overigens. Dit geloof hebben Molkwerum en Warns, de beide kleine dorpsgemeenten in de Friese Zuidwesthoek waar ik nu dorpsdominee ben, mij de afgelopen zes jaar al gegeven. Maar mijn geloof in de dorpskerk is vaak aangevochten.

Door het algemeen gevoelen dat de kerken, en zeker de dorpskerken, deze jaren leeglopen. Door alle praktische theologen die in hun boeken over gemeenteopbouw die eind vorige eeuw verschenen, de angst verwoordden dat wanneer er niet heel veel zou veranderen binnen de kerk 'de laatste kerkelijke dorpsgemeenten straks het licht zouden moeten uitdoen'. De titel van het boek van Geert Mak 'Hoe God verdween uit Jorwerd', verwoordt ook de angst die sinds de jaren negentig onder mijn huid was gekropen. Ik vreesde dat de kleine dorpen, en daarmee ook de dorpskerken, zouden gaan verdwijnen op den duur. Toch is het juist dit boek dat mij vandaag de dag weer bemoedigt. Geert Mak betoogt dat het platteland altijd weer zal overleven. En de laatste sociologische en cultureel-antropologische onderzoeken naar de staat van het platteland geven hem gelijk. Daar ligt dan ook de toekomst van de dorpskerk: in het dorp zelf!

Inmiddels ben ik ervan overtuigd geraakt dat de kleine dorpskerk toekomst heeft, maar enkel wanneer deze zich blijft verbinden met de lokale dorpsgemeenschap. Ik geloof niet in grote regionale kerkelijke verbanden op het platteland. Bovenplaatselijke kerkelijke verbanden doen de kerkelijke gemeentes in de dorpen verdampen. Met schaalvergroting jaag je God en zijn gelovigen Jorwerd uit. Ik geloof in een dorpskerk in het eigen dorp, ván het eigen dorp. Een dorpsgemeente maakt deel uit van de identiteit van het eigen dorp. Zo niet dan heeft zij in het dorp weinig te zoeken.

Twee dingen zijn mij in mijn studie met name duidelijk geworden. Ten eerste dat het hoogtepunt van de dorpskerken voorbij is. Dat is even slikken. In het dorp draait het niet meer allemaal om de kerken, wij vormen als kerk niet meer het middenpunt van het dorp. Wij zullen als dorpskerken gewoon één van de stukjes van de bredere dorpsgemeenschap gaan vormen waar mensen al dan niet voor kiezen. We mogen dus als kerk leren leven als minderheid. De dorpskerk mag van mij in haar organisatie 'zo klein mogelijk' zijn. Een 'lichte organisatie' raden sociologen de verenigingen en instellingen in de dorpen aan. Voor de dorpskerken vertaal ik dat als 'bij voorkeur kleine kerkenraden, meer vrijwilligers voor afzonderlijke stukjes gemeentewerk, en minder ambtsdragers die lange tijd voor veel verantwoordelijk zijn'. Ik pleit er dan ook voor dat kerkenraden informele groepen stimuleren die los van statuten en ambtelijke regels zelfstandig delen van het kerkelijk leven dragen.

Het tweede dat mij duidelijk werd is dat ook het dieptepunt van de dorpskerk voorbij is. We hebben de krimp doorstaan. De laatste rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau en van het Centraal Bureau van de Statistiek ademen voorzichtig het vermoeden dat de secularisatie voor kerkelijk leven een duidelijke ruimte open zal laten. Ongeveer een derde van de Nederlandse bevolking zal zich blijven verbinden met een kerk en ruim een tiende deel zal een trouwe kerkganger blijven. Op het platteland zal dat gedeelte iets hoger zijn.

Eenzelfde voorzichtig positieve verwachting geldt overigens voor het gehele platteland. De dorpen zullen niet leeglopen, enkele uitzonderingen in ongunstige gebieden uitgezonderd. Jongeren verlaten niet massaal de dorpen en velen, jong en oud, laten zich in voldoende mate aanspreken door dorpsgevoel, dorpsplicht en lokaal zelfbewustzijn. Zij zullen de dorpsgemeenschappen blijven dragen. De dorpen zullen overleven. En als het dorp overleeft, dan ook de dorpskerk, tenminste wanneer zij deel blijft uitmaken van het dorp.

Mijn studie betreft een literatuuronderzoek naar de mogelijkheden en beperkingen van kleine kerkelijke gemeenten in kleine dorpsgemeenschappen. Bij kleine dorpsgemeenschappen denk ik aan dorpen van 1000 of minder inwoners. Met de kerkelijke dorpsgemeente bedoel ik de grootste kerkelijke gemeente van het dorp; deze wordt meestal als de 'dorpskerk' gezien. In de praktijk van dorpen met minder dan 1000 inwoners gaat het hierbij veelal om kerkelijke gemeenten met 400 of minder leden.

Tot slot een korte leeswijzer: Hoofdstuk 1 van mijn studie gaat over het dorp op zich. Hebben de plattelandsdorpen toekomst en zo ja, hoe zullen zij voortbestaan? Hoofdstuk 2 behandelt dezelfde vragen voor de kerkelijke gemeente in een dorp. In hoofdstuk 3 betrek ik beide voorgaande hoofdstukken op elkaar: kerk en dorp, in hoeverre horen die bij elkaar? In de hoofdstukken 4 en 5 probeer ik het eigene van de dorpskerk tot in de kern terug te brengen: de dorpskerk hoort bij de mensen (4) en bij God (5). Hoofdstuk 6 is een praktische uitwerking van het voorgaande in organisatieprincipes en tot slot zet hoofdstuk 7 het geheel op een rij in concrete conclusies en aanbevelingen.

1. Het dorp overleeft.

Krimp en groei is van alle tijden

Wanneer ik bij de vervallen sluis in de bocht van Molkwerum uitzie over het IJsselmeer, denk ik aan de 'Vrouwe van Stavoren'. Haar legende vertelt over de opgang en de neergang van de eens in de Friese Zuidwesthoek zo machtige Hanzestad Stavoren. Het verhaal had over Molkwerum kunnen gaan, één van de beide dorpen waar ik nu zes jaar dorpsdominee ben. Ooit voeren door deze sluis de Oostzeevaarders van Molkwerum en van Warns, het andere dorp waar ik dominee ben, af en aan. Molkwerum telde toen ruim 1700 inwoners, vier maal zoveel als heden. De dorpsplattegrond uit die tijd die in het portaal van onze protestantse Lebuïnuskerk hangt, schetst de contouren van een groot dorp, één van de grootste in de Zuidwesthoek van die tijd. Inmiddels, ruim driehonderd jaar later, is de haveningang in de baai bij de oude Suyderseedijk verzand, de sluis gedempt en is het agrarisch dorpje Molkwerum nog maar een fractie van de invloedrijke handelsplaats die zij vroeger was. Ik denk terwijl ik over dijk in de verte Stavoren zie liggen: "De legende van het 'Vrouwenzand' staat symbool voor de groei en de krimp die dit deel van het Friese platteland al eeuwenlang doormaakt".

Sinds 1985 woon ik in de Zuidwesthoek. Vele discussies heb ik inmiddels meegemaakt waarin de vrees dat de dorpen in onze streek zullen verdwijnen de ondertoon voerde. Wij waren bang dat de jongeren massaal het dorp zouden verlaten. Wij zagen dat winkels verdwenen, het openbaar vervoer sterk verminderde, bibliotheken verdampten, ambulances ver op afstand werden gestationeerd, scholen dicht bij de opheffingsnorm kwamen. Kortom, wij vreesden de 'Vrouwe van Stavoren'. Echter onze dorpen zijn gebleven. Hier en daar zijn ze veranderd, maar de dorpen en de kleine steden in dit gebied blijken gewoon te overleven.

Cijfers spreken over slechts lichte krimp

Ik besluit bij de sociologen en de cultureel-antropologen te rade te gaan. De rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) van de afgelopen vijf jaar blijken zeker niet pessimistisch voor de dorpen. Er zijn enkele plattelandsregio's waar het knijpt: Oost Groningen (het verhaal van het momenteel met man en macht overeind gehouden dorp Ganzedijk spreekt boekdelen), Zeeuws Vlaanderen en de Oostelijke mijnstreek in Limburg hebben het moeilijk. Maar uit landelijke cijfers blijkt dat verhuizing uit de dorpen en naar de dorpen elkaar al sinds 1995 in evenwicht houden¹. Rondom 2035 voorziet het SCP in Nederland een evenwicht tussen bevolkingstoename en afname; daarna verwacht het enige krimp, in de dorpen iets meer dan in de steden. Daar valt best mee om te gaan, zeker door dorpen die hun sterke punten (ligging, economie) weten uit te buiten².

Het spookbeeld van de vergrijzing en ontgroening van de dorpen valt ook hard mee. Jongeren van 20-34 jaar gaan gemiddeld meer uit de dorpen weg. Maar 35-plussers komen relatief meer in de dorpen terug en daarmee blijft het aantal 0-19 jarigen goed op peil³. De vergrijzing van onze bevolking in het algemeen is ook minder ingrijpend dan ik altijd gedacht heb. Rondom 2025 verwacht het SCP dat de vergrijzing het hoogtepunt heeft bereikt en vanaf 2040 verwacht het SCP juist weer afname van de vergrijzing⁴. Nog even volhouden dus!

¹ SCP Thuis op het platteland – Steenbekkers e.a. 2006 blz. 374

² Groeiende steden, krimpende dorpen - Steenbekkers in jaarverslag SCP 2010

³ SCP Het beste van twee werelden – Simon ea. 2007 blz. 38

⁴ SCP Het platteland van alle Nederlanders – Steenbekkers e.a. 2008 blz. 119

De leefbaarheid in de dorpen is onverminderd groot

De leefbaarheid en de vitaliteit van het platteland blijkt onverminderd groot en blijft zeer gewaardeerd. De (auto)mobiliteit van de plattelanders is hoog. Negen van de tien plattelandshuishoudingen beschikt over één of meer auto's. Dorpelingen zijn zelfs meer tevreden over hun mogelijkheden een gewenste bestemming (winkels, openbare voorzieningen) te bereiken dan de stedelingen die lijden onder parkeer- en fileproblemen⁵. Dorpelingen waarderen dat zij relatief veel huis, tuin en privacy kunnen verwerven voor relatief weinig geld. Zij zoeken bewust de grotere sociale cohesie die het dorp hen biedt en zij hebben een groot lokaal zelfbewustzijn. Ze voelen zich geïnspireerd door dorpsidentiteit, dorps trots en dorpsgevoel, laten zich aanspreken door de dorpsplicht en zijn dan ook graag bereid de schouders te zetten onder het leefbaar houden van hun dorp. Dit blijkt te gelden voor de oorspronkelijke bewoners, de oudkomers en de nieuwkomers.

Het tegenwoordige dorp is 'Community-lite'

Natuurlijk is er de afgelopen tijd, sinds het laatste kwart van de vorige eeuw, veel veranderd. Zeker in de dorpen. Dorpelingen zijn mobieler geworden; hun leefwereld is inmiddels veel groter dan het dorp alleen. En de wereld van buiten heeft veel invloed gekregen binnen de dorpen. Verhuizingen van en naar de dorpen maken dat de dorpsbevolking in korte tijd steeds meer verandert. Radio, TV en internet brengen de wereld in de eigen huiskamer. Dit alles zorgt ervoor dat de geslotenheid van een klein dorp verdwijnt. De dorpelingen zijn bekend met het leven in het dorp, maar veelal ook met de leefwereld van de stad. Zij zijn individuen geworden die steeds minder afhankelijk zijn van het dorp en meer en meer hun eigen keuzes kunnen maken. Dorpscultuur en dorpsplicht zijn minder dwingend geworden, sociale controle minder benauwend.

Velen die deze ontwikkelingen bemerkten, waren dan ook bevreesd dat de gemeenschap in de dorpen verloren zou gaan. 'Community lost' noemen de deskundigen dit. Maar het blijkt dat er geen sprake is van 'community lost', maar van 'community transformed'. Daarmee bedoelen de onderzoekers dat de dorpsgemeenschap niet verdwijnt, maar verandert in een 'lichtere vorm van gemeenschap', ook wel 'community-lite' genoemd. Dit wil zeggen dat de dorpeling van deze tijd zelf de keuze maakt om zich aan te sluiten bij de dorpsgemeenschap. En van de mate waarin men zich wil binden. Men kiest het beste van twee werelden: het beste van de nieuwe en de oude tijd. Men geeft zich in en aan het dorp, maar houdt daarbij de eigen grenzen in het oog. Geen dorpsdwang, maar dorpsgemeenschap waar men bewust voor kiest en ook best het één en ander voor wil doen. Dit in elke afzonderlijke situatie en naar eigen vrije keuze. Een mooi voorbeeld is de kerkelijke gemeenschap in een dorp. Daar is niet meer ieder vanzelfsprekend lid van. Wel kiest een gedeelte van de dorpsbevolking er bewust voor lid te zijn, de een meer, de ander minder betrokken, ieder naar eigen keuze⁶.

Informele groepen zijn belangrijk

Belangrijk in de dorpsgemeenschap van deze tijd zijn de zogenaamde 'informele groepen'. Dit zijn groepen waar mensen zich vanuit gelijke interesse of gedeelde belangen bij aansluiten en samen activiteiten ontplooiën. Deze groepen zijn geen formele organisaties die officiële statuten hebben of onder een officiële instelling vallen, maar zijn een los verband van mensen die hun eigen zaken regelen. Bijvoorbeeld een jogginggroepje, een leesclub, of in kerkelijk verband een bijbelgroep of

⁵ Overgebleven dorpsleven – Vermeij SCP en Mollenhorst UU 2008 blz. 47-48

⁶ SCP Het beste van twee werelden – Simon ea. 2007 Algemene conclusie in samenvatting blz. 11-17

gebedsgroep. Informele groepen blijken grote steunpilaren voor de 'nieuwe, lichte dorpsgemeenschap'. De organisatie kost weinig tijd en de groep is aan niemand verantwoording schuldig dan aan zichzelf. Zij ontstaan makkelijk, vaak spontaan en verdwijnen weer even gemakkelijk wanneer de behoefte verdwenen is⁷.

Zo blijkt dat een nieuwe, lichte vorm van gemeenschap zich in de dorpen ontwikkelt. In de nieuwe tijd blijkt dat de dorpen niet leeg lopen, dat de gemeenschap in de dorpen niet verdwijnt, maar dat het dorp stand houdt. Geert Mak heeft in 1996 gelijk gehad, toen hij in 'Toen God verdween uit Jorwerd' schreef dat de dorpen en het platteland aan vele invloeden en bedreigingen bloot staan. Maar ook dat zij taai zijn. Dat zij de natuur - groei en krimp, leven en dood - kennen, aanvaarden en daarmee kunnen omgaan. Onze dorpen blijken te kunnen overleven. Nu de dorpskerken nog.

⁷ SCP Informele groepen – van den Berg ea. 2011, o.a. blz. 20

2.De kerk overleeft.

De individualisering doet mensen bewuster kiezen

Net zo min als de individualisering de gemeenschap in de dorpen heeft doen verdwijnen, heeft de secularisatie de kerkelijke gemeentes in de dorpen weggevaagd. Dat vreesden wij wel eind vorige eeuw toen de ontkerkelijking diepe sporen trok. Wij dachten 'als dat zo door gaat, kan de laatste straks het licht uitdoen'. Dat dachten niet alleen wij, maar ook de plaatselijke duivenfokvereniging, de tennistafelclub en de beide watersportverenigingen die ons dorp telde. Als voorzitter van een schoolvereniging en de plaatselijke sportvereniging viel het mij op dat de opkomst bij onze algemene ledenvergaderingen minstens zo laag was als die bij kerkelijke gemeenteavonden. Ook de afdelingen van politieke partijen en vakverenigingen in onze regio zagen de betrokkenheid van hun achterban aanzienlijk afnemen.

Het lijkt dus of de teruggang van de kerkelijkheid slechts voor een deel wordt veroorzaakt door de afname van geloof en de betekenis van religie. Het teruglopen van het aantal kerkleden komt ook door de individualisering: mensen voelen zich minder dan vroeger betrokken bij een groter verband. Zij kiezen ervoor te zijn wat ze zelf willen zijn, te denken wat ze zelf willen denken en te doen wat ze zelf willen doen. Daarheen wijst ook het onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau 'Godsdienstige veranderingen in Nederland'⁸. Wij zijn als kerken veel leden kwijtgeraakt die vroeger vanzelfsprekend meeleeften. Maar wie blijft in de kerk en er voor kiest om mee te doen, doet dit welbewust en gemotiveerd. Dat is de winst van deze tijd.

De kerken lopen niet leeg

Intussen laten de cijfers zien dat de secularisatie en de teruggang in het kerkelijk leven het plafond aan het bereiken is. Zowel het Sociaal en Cultureel Planbureau als het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verwachten dat de teruggang in het kerkelijk leven minder hevig zal worden en dat de kerkelijkheid zal stabiliseren. Zelf valt me dat al zo'n jaar of tien op in de dorpen waarin ik regelmatig als dominee voorga. De teruggang is 25 jaar geleden hevig geweest, maar inmiddels lijkt het aantal kerkgangers minder hard af te nemen en in een aantal kleine dorpen en steden stabiel te worden. Het CBS en SCP verwachten dat de komende tijd ongeveer een derde deel van de bevolking lid zal blijven van een kerkgenootschap en dat iets meer dan een tiende van de Nederlandse bevolking geregeld naar de kerk zal blijven gaan. Dit houdt gelijke tred met de kerkelijkheid van de jeugd en de jongeren nu. Zo zal het in de toekomst voor de hele bevolking worden, denkt het SCP⁹. In de dorpen verwacht het SCP dat die betrokkenheid hoger zal zijn dan gemiddeld in het land.

Overigens zijn deze cijfers van de secularisatie voor heel Noordwest Europa vrijwel gelijk: de kerkelijkheid is fors gedaald in dit deel van Europa. Niet in de Verenigde Staten en niet in de rest van de wereld. Daar neemt de betekenis van religie, ook van de christelijke, alleen maar toe. De secularisatie in Noordwest Europa blijkt als exportartikel niet succesvol. In Noordwest Europa trekken op dit moment dagelijks zo'n 7600 mensen de kerkdeur achter zich dicht; elders wereldwijd melden zich dagelijks 23.000 mensen aan bij een kerk¹⁰.

⁸ SCP Becker en de Hart 2006, blz. 102

⁹ SCP Godsdienstige veranderingen in Nederland – Becker en de Hart 2006, blz.95

¹⁰ SCP Godsdienstige veranderingen in Nederland – Becker en de Hart 2006, blz. 101

Voor ons werelddeel, althans het Noordwesten daarvan, verwacht het SCP dat de afgenomen kerkelijkheid en de verminderde betekenis van religie blijvend zal zijn en onomkeerbaar, ook bij de groeiende belangstelling voor allerlei vormen van al dan niet kerkelijke spiritualiteit. Wel is het deel van de bevolking dat zegt te geloven in God, in een hemel en in een leven na de dood, nog altijd ruim 50%. Maar een ruim deel doet dit op eigen wijze en niet binnen een kerkgenootschap. Er is dus ook geloof buiten de kerk en dat zal blijven.

De kerken hebben de krimp doorstaan, maar zijn een minderheid geworden

Deze cijfers leren mij dat wij als kerk de krimp zullen doorstaan. Er is de afgelopen periode sprake geweest van aanzienlijke verminderde kerkelijkheid, niet van ont-kerkelijking. Wel zijn we 'kerk in de minderheid' geworden en hebben de kerkelijke machtspositie verloren. Daar worden we als kerk niet minder van, temeer omdat diegenen die als actief kerklid overblijven hiervoor een bewuste en gemotiveerde keuze maken. Bovendien is het mijn overtuiging dat kerken geroepen zijn om te dienen, niet om te heersen. En dat gaat beter vanuit een minderheids- dan een meerderheidspositie.

Orthodoxen en liberalen

Het dorp overleeft, en de dorpskerk overleeft dus ook. Alleen, de dorpskerken weten dat nog niet. In ieder geval niet in alle dorpskerken in het meer orthodoxe, d.w.z. het behoudende gedeelte van onze kerken. Dat werd mij duidelijk uit een onderzoek onder een aantal meer orthodoxe gemeenten van de Protestantse Kerk in Nederland¹¹. Uit dit onderzoek blijkt dat men in deze behoudende gemeenten juist in deze tijd serieus vreest voor de toekomst van dorp en gemeente. Dat men zich niet realiseert dat men als dorp, ook met jongeren, in de toekomst een lichtere versie van gemeenschap tegemoet gaat. En dat de krimp van kerkelijke gemeenschap niet zal betekenen dat men als kerk zal verdwijnen, wel dat men een positie in het dorp zal innemen gelijk aan andere delen van de dorpsamenleving. De kerk zal ook in orthodox Nederland niet meer het centrum zal zijn waar alles omdraait, maar één van de onderdelen van het dorp en zal als zodanig van betekenis blijven voor hen die daarvoor kiezen.

Er is ook goed nieuws voor de behoudende flank van onze kerken. Onderzoek bij SCP en CBS wijst uit dat de orthodoxe gelovigen (en daar reken ik ook het toenemend aantal evangelische kerkleden toe) als meest trouwe deel van het kerkvolk een steeds groter aandeel van het totaal aantal kerkleden zullen gaan vormen en gaandeweg aan invloed zullen winnen¹². Het meer liberale gedeelte van de kerk zal er wellicht aan moeten gaan wennen dat zij niet alleen een minderheid in de samenleving vormen, maar ook als minderheid deel uit gaan maken van hun kerkgenootschap.

Kerk-zijn en minderheid-zijn hebben alles met elkaar te maken. Nogmaals, daar hoeft het voor de kerken zeker niet minder van te worden. Wellicht is de dorpskerk als 'klein kuddeke' wel op haar best. Maar dan moet zij de band met het dorp wel in stand houden.

¹¹ Gelder-Starrenburg, de, H., L.Hoftijzer en J.Domburg. Geroepen in een dorp 2010

¹² SCP Godsdienstige veranderingen in Nederland – Becker en de Hart 2006, blz.99

3.De kerk overleeft in het dorp

Een dorpskerk hoort bij een dorp

Voor de kerkelijke dorpsgemeente is een voorwaarde om te kunnen overleven dat zij in het eigen dorp blijft. De dorpskerk hoort bij het dorp. De kerkelijke gemeenschap is geen gemeenschap die op zichzelf staat, maar maakt deel uit van het systeem van het dorp¹³. Elk dorp kiest zijn eigen identiteit en de kerkelijke dorpsgemeente vormt een deel van deze dorpsidentiteit. Een dorp heeft een eigen kleur en dat is dan ook de kleur van de kerkelijke gemeente. Dorpstrots en dorpsplicht maken deel uit van het kerkelijk leven. Dorp en kerk vormen een eenheid en versterken als eenheid de sociale cohesie in een dorp. Net als de andere instellingen, verenigingen en sociale eenheden in een dorp overigens.

In deze tijd van schaalvergroting is het niet vanzelfsprekend dat ieder dorp nog een eigen kerk heeft. Beleidsmakers in de voormalige Nederlandse Hervormde Kerk en in de huidige Protestantse Kerk in Nederland hebben sinds eind vorige eeuw ingezet op samenvoeging van gemeenten en op de vorming van streekgemeenten. De kerkorden scheppen vele mogelijkheden om plaatselijke gemeenten om te vormen in regionale gemeentes en bovenplaatselijke kerkelijke verbanden. Vele gemeentes die vrezen dat zij te klein worden om zelfstandig het hoofd boven water te houden, zoeken één of meer partnergemeentes waarmee zij samen een gemeente kunnen vormen. Niet omdat zij er zo graag voor kiezen hun zelfstandigheid op te geven, maar uit armoe, omdat zij geen andere keuze denken te hebben.

Schaalvergroting dreigt kerkelijke betrokkenheid te verdampen

Zo dreigt de belangrijke band tussen de dorpskerk en het eigen dorp te worden doorgesneden. Dit heeft tot gevolg dat het kerkelijk leven in het eigen dorp dreigt te verdampen. De kerk wordt van deel van de dorpsamenleving tot een regionale instelling die voor vele dorpingen ver van hun bed is komen te staan. Van een aantal collega-dorpsdominees, en ook uit eigen ervaring, weet ik dat waar we kerkelijke activiteiten van de afzonderlijke dorpen gezamenlijk maken, we een groot gedeelte van de deelnemers uit de afzonderlijke dorpen verliezen. Met name de jongere en jongvolwassen gemeenteleden, die vaak per keer vanuit bewuste keuze al of niet meedoen, komen er veel minder toe buiten het eigen dorp aan activiteiten deel te nemen. Niet omdat zij dat niet willen, maar gewoon omdat het er dan niet meer van komt. Omdat het eigen dorp binnen het blikveld ligt en de andere dorpen daarbuiten. Jongeren kiezen er bewust voor in een dorp te gaan wonen, of in het dorp van hun jeugd te blijven. En de kerk hoort nu eenmaal bij dat dorp van hun bewuste keuze, het dorp waar zij zich aan verbonden hebben, het dorp waar zij trots op zijn.

Dorpisme?

De betrokkenheid van dorpingen bij hun dorp en de band tussen een kerkelijke gemeente en het eigen dorp worden ten onrechte soms 'dorpisme' genoemd. Alsof men enkel oog zou hebben voor het eigen dorp: "Eigen dorp eerst!". Dorpingen voelen zich verbonden met hun eigen dorp zoals een mens zich verbonden voelt met zijn eigen familie en gezin. Hier voelt men zich thuis, hier voelt men zich veilig, herkend en geborgen. Met je eigen dorp heb je een relatie. Je komt eruit voort of je bent erin thuis geraakt. Zoals het ouderlijk gezin waarin je jezelf hebt aangetroffen. Of zoals het

¹³ Pim van de Kerk – Geloven in de kern blz. 33-35 en Egbert vd Stouw in 'Kansen voor de kleine dorpskerk' bijlage 3 en 4

huwelijk of de relatie waar je ooit zelf voor hebt gekozen. Het eigen dorp heeft een streepje bij je voor en dat gaat niet meer over. Het verwijt van 'dorpisme' hoor ik nogal eens onder collega's die dominee zijn in meerdere dorpen tegelijk. Omdat dat hun werk nu eenmaal makkelijker maakt, willen zij het liefst zoveel mogelijk activiteiten met al 'hun dorpsgemeenten' gezamenlijk doen. Liefst zoveel mogelijk gezamenlijke kerkdiensten, dan in het ene en dan in het andere dorp, liefst één kerkenraad, één gemeenteavond, gezamenlijke groothuisbezoeken. Mijn ervaring is dat verschillende dorpen die een dominee delen heel ver willen gaan om het werk van hun dominee te vereenvoudigen. Maar van harte gaat dat niet. Liever zouden zij zoveel mogelijk in eigen dorp kerk willen zijn. Dat vind ik geen 'dorpisme', maar gezond 'wij-gevoel': gedeelde identiteit waarmee je als dominee blij moet zijn en waar je de gemeente op kunt bouwen.

De dorpskerk is van het dorp

Zoals de kerk trots is op het eigen dorp, zo is ook het dorp trots op de eigen dorpskerk. In ieder geval op het kerkgebouw. Velen in het dorp, kerkelijk of niet, voelen het als plicht het kerkgebouw op de ene of andere wijze in stand te houden. Ik geef hiervan twee voorbeelden: Ik bezocht een dorpsavond in de 'Lege Geaen', een groep dorpen onder de rook van Sneek, waar de streekgemeente het bezit en beheer van vier van zijn zes dorpskerken met bruidschat en al aan de verenigingen dorpsbelangen aanbood. De vertegenwoordigers van dorpsbelangen stonden zeker open voor de gedachte dat de dorpskerken voor het dorp behouden moesten blijven, ook als de kerkelijke gemeenschappen zelf de lasten daarvan niet zouden kunnen blijven dragen. Daarnaast kennen we in Friesland allemaal het 'Iepenloftspul fan Jorwerd' dat jaarlijks plaatsvindt in de tuin van de notaris. Dit openluchtspel is ontstaan in 1951, het jaar dat de toren van de dorpskerk in Jorwerd instortte. In dat jaar kwam het hele dorp in de benen om de kerktoren en kerkgebouw te herstellen. Ieder voerde actie, o.a. door het houden van een 'Iepenloftspul' waarvoor de notaris graag zijn grote tuin beschikbaar stelde. Zo is het sindsdien gebleven¹⁴.

Eigen en samen

Ondertussen wordt het draagvermogen van kleine kerkelijke dorpsgemeenten wel steeds kleiner en worden hun gemeenten meer kwetsbaar. Zelfstandig blijven en samen met anderen een dominee beroepen - een zogenaamde 'combinatie' van zelfstandige gemeenten vormen - is nog het makkelijkst en ruim mogelijk gemaakt in de kerkorde. Het zwaarst wegen de moeilijkheden die gemeenten ondervinden bij het zelfstandig onderhouden van hun monumentale dorpskerk. Een goede tweede is het probleem om nieuwe ambtsdragers te vinden. En wanneer het aantal kerkgangers in de eigen dorpskerk erg klein wordt, is ook de zondagse kerkdienst kwetsbaar geworden. Dan heb je elkaar als kerkelijke dorpsgemeenten nodig. Natuurlijk zoek je dan de samenwerking. Je zet samen de jongerencatechese en het volwassen 'leerhuis' op. Ook kan het een vreugde zijn op gezette tijden samen een kerkgebouw op de zondagmorgen bijna vol te krijgen.

Dus we dienen samen te werken als dorpsgemeenten waar dat noodzakelijk is en meerwaarde heeft. Maar ik pleit ervoor om de dorpsgemeente zelfstandig te laten waar dat kan. Want teveel 'samen' doet onherroepelijk veel van het 'eigen' kerkelijke leven vervliegen. Al de dorpsambtsdragers die ik in deze maanden interviewde, vroeg ik: "Als u de keus hebt tussen 'eigen waar het kan en samen waar het moet' of 'samen waar het kan en eigen waar het moet, wat zou dan uw voorkeur hebben?'" Zij kozen ieder voor het eerste: 'Eigen' is het uitgangspunt, 'samen' eventueel een goede aanvulling. Ik

¹⁴ Geert Mak, Toen God verween uit Jorwerd blz. 167-168

pleit er daarom voor zo lang mogelijk te proberen vanuit het eigen dorp kerk te zijn en de bovenplaatselijke bondgenootschappen daar als welkome aanvulling op zien. Maar niet andersom.

Van Graft tot Maartensdijk

Tot slot noem ik twee voorbeelden die iets verder van ons afstaan. Het verhaal uit 'Graft' staat drie en een half honderd jaar van ons af. De historicus prof. A.Th. van Deursen vertelt in zijn boek 'Een dorp in de polder' over het dorp Graft in de zeventiende eeuw, hoe in het jaar 1645 de kerken in het dorp Graft gesplitst worden. Vanaf dat jaar krijgt de dorpsgemeenschap Oost- en West-Graftdijk een zelfstandige kerkelijke gemeente en neemt meteen het aantal lidmaten in Oost- en West-Graftdijk met 40% toe. Ook is er twee jaar later, in 1647, ineens voldoende geld beschikbaar om in het kerkje van Oost- en West-Graftdijk een kostbaar glas-in-loodraam aan te brengen. Blijkbaar steeg de kerkelijke betrokkenheid bij de verzelfstandiging van de 'eigen' dorpsgemeente met sprongen¹⁵. Een tweede (recent) voorbeeld komt uit rooms-katholiek Maartensdijk en is warm beschreven door Leo Fijen (televisiemaker van KRO-RKK Kruispunt)¹⁶. Hij vertelt over de bloeiende parochie in zijn woonplaats Maartensdijk, waar de eigen parochie tegen alle adviezen van kerkelijke beleidsmakers en bisschoppen een eigen kerkgebouw opricht en daaromheen bloeiend kerkelijk leven tot stand brengt. Waar het kerkelijk leven elders afneemt en de landelijke kerk vervolgens inzet op schaalvergroting – de afzonderlijke parochies moeten worden samengevoegd – brengt katholiek Maartensdijk met schaalverkleining van onder af een opbloei van kerkelijk leven tot stand.

¹⁵ Van Deursen – Een dorp in de polder blz. 83-84 1995

¹⁶ Fijen, L. Het wonder van Maartensdijk. Hoe een kleine gemeente leeft met God 2001

4. De dorpskerk is van mensen

De kerk is goed voor mensen

De kerk in het dorp bevordert de band tussen de mensen in de dorpsgemeenschap. De sociologische en cultureel-antropologische rapporten uit de afgelopen jaren zijn het daar over eens. ‘Kerken bevorderen de sociale cohesie’ heet dat in sociologische taal. Het meest duidelijk lees ik dat in het laatste grote godsdienst-sociologisch onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau ‘Godsdienstige veranderingen in Nederland’: *“De vormgeving van de Nederlandse civil society is lange tijd in sterke mate verweven geweest met de geschiedenis van de Nederlandse kerken. De periode van de verzuiling vormde daarvan het hoogtepunt, maar nog altijd vormen de kerken belangrijke sociale gemeenschappen en is de plaatselijke gemeente of parochie een van de belangrijkste plaatsen waar Nederlanders elkaar regelmatig ontmoeten en gerekruteerd worden voor participatie. Uit onderzoek is gebleken dat de bereidheid om vrijwilligerswerk te doen en informele hulp te verlenen, maar ook om zich aan te sluiten bij (vooral ideële) organisaties, pro-sociale waarden te onderschrijven in bijvoorbeeld de opvoeding en gul te doneren voor goede doelen alle in sterke mate samenhangen met aspecten van de kerkelijke achtergrond. Bij menige vorm van maatschappelijke en politieke participatie vormt de kerkelijke achtergrond, samen met het opleidingsniveau, de beste voorspeller van de participatie”*¹⁷.

Hoeder

Uit SCP onderzoek blijkt dat de kerk in het dorp inmiddels wel haar centrale ontmoetingsplaats heeft verloren. De kerk staat midden in het dorp, maar is niet meer het midden van het dorp. De kerk is één van de onderdelen van het dorp geworden en nog altijd een plaats waar vele dorpingen elkaar ontmoeten en heeft als zodanig een duidelijke sociale betekenis. Maar de kerk is niet langer het instituut dat de mensen vertelt wat goed en fout is in hun doen en laten. De kerk spreekt bijvoorbeeld de mensen niet meer aan op het houden van de zondagsrust. Wanneer de mensen in het dorp zich daaraan houden, is dat omdat zij daar zelf voor kiezen vanuit de gedachte dat dit beter is voor de mens¹⁸. Met andere woorden: de kerk is niet langer ‘hoeder van het geweten’. De kerk regeert niet langer het dorp.

Afgelopen seizoen spraken wij in onze kerkelijke gemeentes in Warns en in Molkwerum over ‘hoe willen wij kerk zijn’. Onafhankelijk van elkaar kozen de gemeenteleden in beide dorpen met grote meerderheid voor de modellen van ‘de gastvrije kerk’ en ‘de dienende kerk’. Een dorpskerk is een dienende kerk, die gericht is op mensen. Geert Mak legt in zijn boek ‘Hoe God verdween uit Jorwerd’ uit dat in een dorp alles persoonlijk is: de onderlinge omgang, de economie en de politiek. In een dorp kennen de mensen elkaar en kijken zij naar elkaar om. Buren en buurten zijn belangrijke sociale steunpilaren. Dorpingen zorgen voor elkaar, ook voor wie geen familie, buren en vrienden zijn. Dorpskerken doen daar van harte aan mee: vrijwilligers van de kerk, ouderlingen en diakenen lopen zich de benen uit de naad teneinde om te zien naar hun dorpsgenoten die iets te vieren of te betreuren hebben. Zij leven mee in goede en kwade dagen.

¹⁷ SCP Godsdienstige veranderingen in Nederland Becker en de Hart, 2006 blz. 104

¹⁸ SCP Het beste van twee werelden Simon e.a. 2007 o.a. blz. 91 en 154

Attent en niet eenkennig

Van de dorpsdominee wordt allereerst verwacht dat deze oog heeft voor de persoon, beschikbaar is wanneer dat nodig is, laagdrempelig en toegankelijk is. Ooit las ik een onderzoek naar de eigenschappen die in een predikant het meest gewaardeerd worden. Met stip bovenaan stond dat de dominee allereerst attent dient te zijn. De dominee dient zuinig te zijn op ieder van de kerkgangers en goed voor hen te zorgen in goede of kwade dagen. De dominee leeft mee in het persoonlijk leven. In een dorp geldt: 'ons ben zúnig op iedere kerkganger'.

Op iedere niet-kerkganger ook overigens. De gemeenschap van een kerkelijke dorpsgemeente staat niet op zichzelf, maar maakt deel uit van de hele dorpsgemeenschap. Dorpskerken zijn per definitie dus niet eenkennig. Zij zijn goede burenen, ook voor wie niet tot de eigen gezindte - 'het eigen gezin' - behoren. Dorpskerken spiegelen zich aan de barmhartige Samaritaan: Komt er iemand op hun weg die niet tot de eigen 'soort' hoort, dan doen zij wat de hand vindt om te doen. Vaak leidt dit ertoe dat 'de ouderling of diaken even met een bloemetje langsgaat', maar de dorpskerk staat ook open voor dieper contact wanneer zij - attent als ze is - merkt dat daar behoefte aan is.

Emotionele eenzaamheid vraagt om zielszorg

Opvallend in het rapport 'Overgebleven dorpsleven' ¹⁹ is dat de contacten in een dorp, bijvoorbeeld tussen burenen, wel intensiever zijn dan in de stad, maar minder diepgaand en minder emotioneel betrokken. Mijn collega dorpsdominee Gerard Knol legde daar eveneens de vinger op: "Een probleem in een dorp is innerlijke eenzaamheid. Men kent elkaar en helpt elkaar als het nodig is, maar men laat elkaar niet het achterste van de tong zien. Want men is bang dat het achterste van de tong het dorp door gaat"

Ik denk dat mensen in een dorp behoefte hebben aan 'zielszorg'. Dat mooie ouderwetse woord geeft aan dat er meer in een mens omgaat dan wat voor op de tong ligt. Een mens heeft een diepe binnenkant, een 'ziel' zo u wilt, en het is goed als die bij tijden ook verzorgd wordt door een barmhartige luisteraar. Onze ouderlingen probeer ik altijd te leren dat, als het er op aan komt, slechts drie dingen belangrijk zijn voor het uitoefenen van het ambt van ouderling: luisteren, luisteren en luisteren. En de goede luisteraar hoort tussen de regels door. Daarbij is vertrouwelijkheid - voor de ambtsdrager het ambtsgeheim - een absolute voorwaarde. In een dorp kan dat gevoelig liggen. Men kent elkaar door en door en heeft soms nog met elkaar op de kleuterschool gezeten. Dan ontstaat vertrouwelijkheid niet zomaar en is veiligheid niet vanzelf aanwezig. Mijn ervaring is dat de dorpskerk dit oplost door de meest vertrouwelijke zielszorg aan de dominee te delegeren. De dominee komt van buiten, is onafhankelijk, neemt het ambtsgeheim hoog op, heeft geleerd hoe je luisteren moet en neemt ook iets van God zelf mee over de drempel. De dominee is voor mij een beetje de dorpspriester die de vreugden en de sores, grote en kleine, van de mensen voor God brengt. En andersom. Ik pleit ervoor dat dominees die rol op zich durven nemen.

Dorpsdiaconie

Waar de dorpsouderling en dorpsdominee vooral goed en attent moet zijn in het horen, kan de dorpsdiaken 'daadwerkelijk' actief zijn. Het rapport 'Overgebleven dorpsleven' ²⁰ benoemt de kwetsbaren in de dorpen: alleenstaanden en in het bijzonder alleenstaande ouderen, degenen die niet over een auto beschikken, mensen met een lichamelijke beperking en niet-westerse

¹⁹ Overgebleven dorpsleven – Vermeij SCP en Mollenhorst UU 2008 blz.109

²⁰ Idem blz.110-111

allochtonen. Onder hen komt meer en vaker eenzaamheid en isolement voor, zij hebben meer en vaker daadwerkelijke hulp nodig. Daar kan de dorpskerk aan bijdragen. Immers diaconie is vooral helpen waar minder helpers zijn en de gaten dichten in de sociale vangnetten die het dorp al van zichzelf heeft.

Zo is de dorpskerk een kerk van mensen. Het tweede, daaraan gelijk, is dat de dorpskerk van God is.

5.De dorpskerk is van God

In de kerk zoek je God

In een dorp liggen de dingen vanouds eenvoudig. Je kent elkaar en weet wat je aan elkaar hebt. De boer produceert het voedsel, de aannemer bouwt, naar de dokter ga je als je ziek bent, bij de bakker haal je brood en in de kerk kom je voor God. Buiten de dorpskerk ligt dat nog altijd eenvoudig; mensen die in God geloven gaan naar de kerk en mensen die niet in God geloven, zien de kerk zelden van binnen. Wat men buiten de kerk nauwelijks beseft, is dat er in de dorpskerk veel veranderd is. Daar leeft het geloof, maar ook de vragen. Daar zijn het niet altijd vaste geloofswaarheden die verkondigd worden, maar is ook ruimte voor een persoonlijke zoektocht waarin vertrouwen en niet zeker weten soms hand in hand gaan. 'Godsdienstige veranderingen in Nederland' ²¹ geeft aan dat geloof minder een zaak van dwang en een vast patroon is geworden en meer een voor ieder persoonlijk zoekgedrag. Geloven in deze tijd is geïndividualiseerd en gedemocratiseerd. Of om het de woorden van een kloosterabt te zeggen: "Vroeger waren gelovigen tempelbouwers, nu zijn wij stenensjouwers geworden". In grote lijnen hebben de mensen buiten de kerk gelijk: Kerkgangers komen naar de kerk omdat zij zich op een of andere wijze aangeraakt voelen door God en door Jezus Christus²². Maar dat aangeraakt zijn, gaat hand in hand met vragen en twijfel.

Geloof op wielen

Ook buiten de dorpskerk ligt het soms minder eenvoudig. *"In Nederland noemt ruim 20% van de buitenkerkelijken zich religieus."*²³. Met andere woorden, de grenzen tussen geloven en niet-geloven zijn meer vloeiend geworden. Wel duidelijk is dat veel zich 'religieus noemende mensen' de kerk niet dagelijks nodig hebben om hun geloof te beleven. Als dorpskerk moet het ons voorzichtig maken; wij die ons binnen de kerk thuis voelen, zijn niet de enigen die geloven. Er zijn ook mensen die geheel los van de kerk geloven en er is een brede rand die veelal op afstand van de kerk blijft, maar zo nu en dan van de 'diensten van de kerk' gebruik wil maken. *"Het internationaal onderzoek brengt nog enige zaken aan het licht. Zelfs in landen waar de bevolking zich weinig aan kerk en godsdienst gelegen laat liggen, blijft een belangrijk deel van de mensen prijs stellen op kerkelijk ritueel bij huwelijk en begrafenis en heeft men de neiging kinderen te laten dopen. Er mag verondersteld worden dat de kerken een functie behouden bij de rituele begeleiding van belangrijke overgangen in het leven"* ²⁴. Vanouds noemden wij dit in de kerk een beetje geringschattend 'geloof op wielen'. Mensen komen naar de kerk met de kindwagen, de trouwauto en de lijkwagen. Ik pleit ervoor hier als dorpskerk zonder reserves voor open te staan. Als wij er als kerk voor het dorp willen zijn, als er buiten onze kerk ook geloof leeft en behoefte is bepaalde kruispunten in het leven met rituelen en symbolen te markeren en als wij van mening zijn dat wij als kerk 'van God' zijn en over goede rituelen beschikken, laten wij als kerk dan ook voor ieder in het dorp beschikbaar zijn om de kruispunten van het leven in de kerk met God te beleven. Immers 'naar de bakker ga je voor brood, in de kerk kom je om God te beleven'. In de dorpskerk is iedere dorpsgenoot uitgenodigd om het dagelijks, wekelijks of maandelijks geloof te vieren. Men is ook welkom om het 'geloof op wielen' te beleven. Daar mag men dan overigens best wat voor betalen, want dat doet men voor een brood ook. We moeten als dorp met elkaar de kerk ook in staat stellen deze diensten te blijven aanbieden.

²¹ SCP Godsdienstige veranderingen in Nederland Becker en de Hart 2006, blz.97-98

²² De Roest – Een huis voor de ziel blz. 107. Idem in Kansen voor de kleine dorpskerk bijlage 2

²³ SCP Godsdienstige veranderingen in Nederland Becker en de Hart 2006, blz.94

²⁴ Idem

De 'Godslamp' brandende houden

Verreweg de belangrijkste taak van een kleine kerkelijke dorpsgemeente vind ik dat men als gemeente de 'Godslamp' in het dorp brandende houdt. Ik heb daar het beeld bij uit de 'Achelse Kluis', het klooster waar ik als student regelmatig kwam. Altijd, bij dag en bij nacht, in zomer en winter, wanneer de kerk druk bezocht werd en wanneer je de kerk stil en uitgestorven aantrof, altijd brandde er één lampje voor in de kloosterkerk: het Godslampje. Dat lampje brandde daar 35 jaar geleden toen ik er jaarlijks kwam. Ik vertrouw er restloos op dat het vandaag, nu ik er al 30 jaar niet meer geweest ben, nog altijd brandt. Met inmiddels andere monniken, minder monniken en bij alle veranderingen in het kloosterleven die ik ook daar vermoed. Maar ik vertrouw erop dat ze daar nog altijd dat lampje brandende houden. Zo zie ik ook de taak en positie van een dorpskerk. Ik hoop dat er in Godsnaam een groepje gelovigen in de dorpen is en blijft dat zoveel mogelijk zondagen in hun eigen dorp de liturgie blijft vieren. Het bijbelverhaal gaande houdt. Bidt voor de mensen, voor de wereld en voor de mensen. De aloude en de moderne geestelijke liederen laat horen. Geld inzamelt om waar dan ook nood te lenigen. Liefst in het eigen dorpskerkje, omdat dat zo mooi is en omdat we zo in stand houden wat de dorpsgemeenschap al eeuwen in stand heeft gehouden. Liefst met een kerkorgel omdat dit alleen nog maar in de kerken te horen is. Liefst met een dominee als voorganger, een professional en als het goed is een waarborg voor kwaliteit. Liefst met enkele ouderlingen en diakenen, gewone dorpelingen die zich voor even geroepen en gezegend weten de 'Godslamp' brandende te houden.

Huisgemeente

Echter uiteindelijk kan iedere kleine groep gelovigen, op welke plaats dan ook, met elkaar de 'Godslamp' brandende houden. Want per slot van rekening is ieder huis waar de Godslamp brandt een 'huis van God'. En ten diepste is iedere gelovige die zich geroepen weet en geroepen wordt om de dorpsgelovigen, waar en wanneer dan ook, voor te gaan, een 'mens Gods'. De kerk is begonnen met huisgemeenten. De kerk zou in de dorpen ook weer kunnen overleven met huisgemeenten. De kerkorde PKN maakt dit mogelijk, al wordt er weinig gebruik van gemaakt (ordinantie 2-17-4²⁵). Wellicht zullen wij, wanneer de kerkelijke dorpsgemeenten zo klein en kwetsbaar zijn geworden, bondgenootschappen moeten aangaan met buurgemeenten. Samen leerhuizen houden, samen een dominee aanstellen, samen kerkdiensten vieren, samen de goederen beheren. Maar laten we in het eigen dorp ook een Godslamp brandende houden. Zolang het kan ook eigen kerkdiensten in het dorp blijven houden. Eventueel als huisgemeente. Zodat voor iedere dorpeling God zichtbaar blijft in het eigen dorp.

Kleine dorps-theologie

Tot slot denk ik dat er in de dorpskerk ook nog veel te theologiseren is. Juist vanuit het dorp. Het dorp is omringd door de natuur, vermengd met het boerenleven, leeft dagelijks met leven en met dood en weet als geen ander van lukken en mislukken in het leven. In het dorp weet men dat de mens "van de lijkkoets in de trouwkoets stapt, en van de trouwkoets en weer in de lijkkoets"²⁶. Dus de dorpsmens verwacht van God, de overheid en zijn medemens geen maakbare samenleving. De dorpeling voelt zich 'één van velen', niet middelpunt van het heelal en beseft dat individualisme ook maar betrekkelijk is en mode en trends al evenzo. In het dorp weet men dat men op elkaar is

²⁵ Kerkorde en ordinanties van de Protestantse Kerk in Nederland

²⁶ Hylke Speerstra – De Oerpolder, Nederlandse uitgave blz.243

Leve de dorpskerk - *een studieverslag*

aangewezen, de ruimte moet delen, rekening moet houden met elkaar, in het dorp is bescheidenheid een deugd. De dorpeling weet zich te voegen en de dingen te aanvaarden. Kortom, de dorpeling beheerst een levenskunst waar Prediker jaloers op zou zijn. En de dorpskerk is de plaats bij uitstek waar deze kleine dorpstheologie levend gehouden kan worden. God, kerk en theologie waar het gewone bijzonder is. Waar het bijzondere gezocht wordt in het gewone.

Zo'n dorpskerk moet dan ook heel 'gewoon' georganiseerd worden.

6.Organisatieprincipes van de dorpskerk

Als praktische uitwerking van het hiervooraande zet ik enkele organisatieprincipes concreet op een rij:

Maak de dorpskerk zo 'gewoon' mogelijk

Als gelovigen hebben wij de neiging het eigene van de kerk in het bijzondere te zoeken. In vernieuwende vormen van kerk zijn en bijzondere activiteiten. Het dorp leert mij de kunst van het gewoon zijn. In een dorp is kerk zijn heel eenvoudig: God en de mensen dienen. Waar het de mensen betreft er persoonlijk en attent voor elkaar zijn. Goed voor elkaar zorgen en daarin niet eenkennig zijn. En wat God betreft eenvoudig 'de Godslamp brandende houden'. Doen wat de kerk altijd heeft gedaan: de liturgie vieren op hoogtijdagen in de week en in het jaar. Met een vaste kern gelovigen en ook met hen die daar zo nu en dan aan mee willen doen.

Maak de dorpskerk zo 'dorpseigen' mogelijk

Houdt de kerkelijke dorpsgemeente zo lang mogelijk in het eigen dorp en zo dicht mogelijk bij het eigen dorp. Een bestaansvoorwaarde voor de dorpskerk is dat deze haar wortels heeft en houdt in het eigen dorp. Een dorpskerk ingebed in het eigen dorp is een deel van het systeem, van de gemeenschap van het dorp zelf. De dorpskerk is een steunpilaar voor het dorp en het dorp is een steunbeer voor de dorpskerk. Anderzijds ervaart iedere kleine dorpsgemeente dat je niet zonder de buurgemeenten kunt. Bij iedere dorpsgemeente staat 'eigen' altijd in een spannende verhouding met het 'samen'. Omdat men graag het eigene wil behouden. En toch ook niet zonder 'samen' kan. Iedere dorpsgemeente en iedere plattelandsstreek zal hier een eigen verhouding in moeten vinden die bij de eigen situatie past. Maar de gouden regel is wat mij betreft altijd: 'Eigen blijven waar het kan en samen doen waar het moet'. En niet andersom. Maar dan nog, waar men kiest voor 'samen' omdat het niet meer anders kan of een duidelijke meerwaarde biedt, laat dat niet ten koste gaan van het 'dorpseigen' en organiseer het kerkelijk leven in een streekgemeente 'van onderen op' (ir. Henk Kroes, oud-voorzitter van de streekkerkenraad De Slachsang).

Maak de organisatie van de dorpskerk zo 'lite' mogelijk

Het Sociaal en Cultureel Planbureau kenmerkt de nieuwe dorpsgemeenschap als 'community-lite', een 'lichte vorm van gemeenschap'. Minder verplichtend, gebaseerd op vrijwillige en individuele keuze. Maar wel degelijk een keuze voor dorpsgevoel, dorpsplicht, 'noaberschap' en kleinschalige gemeenschap. Het wordt steeds meer een probleem in een dorp om kader en vrijwilligers te vinden. Het SCP pleit voor 'minder verplichtende en creatieve vormen van vrijwilligerswerk'²⁷. Daar kunnen we als dorpskerk van leren. In plaats van telkens weer zware organisaties te vullen met vele vrijwilligers die voor vele jaren een verplichting aangaan om alle voorkomende werkzaamheden te verrichten die bij een kerkelijk ambt behoren, zouden we vrijwilligers kunnen zoeken voor werkzaamheden op deelgebieden, die een begin en ook een duidelijk einde hebben. De kerkenraad zelf kan dan kleiner worden. Het kerkordelijk minimum is acht kerkenraadsleden (ordinantie 4-6-3²⁸), in gemeenten met minder dan 300 leden kan het aantal kerkenraadsleden nog verder worden teruggebracht (ordinantie 4-6-4). Zelf vind ik enkele leden per kerkenraad voldoende. Ik denk minimaal aan een voorzitter, een scriba en een beheerder/kerkrentmeester die, geadviseerd door

²⁷ SCP Het beste van twee werelden Simon e.a. 2007 blz. 161-162

²⁸ Kerkorde en ordinanties van de Protestantse Kerk in Nederland

een dominee, samen de verantwoordelijkheid dragen voor de gemeente als kerkelijk rechtspersoon (bijvoorbeeld 'eigenaar' van het kerkgebouw en verantwoordelijke voor het onderhouden van de predikantsplaats). Daarnaast kiest de gemeente zich een zo klein mogelijk aantal ambt dragers, ouderlingen en diakenen, die zich niet hoeven bezighouden met alle bestuurlijke en kerkelijke sores, maar de bijzondere taak hebben om hoeder en helper van mensen te zijn. Voor de overige kerkelijke taken kan men vrijwilligers voor deelgebieden zoeken. Zoals sociologen het zeggen: 'Probeer taken en verplichtingen te minimaliseren en activiteiten te flexibiliseren'. Daarbij komen de 'informele groepen' in beeld.

Maak de dorpskerk zo 'informeel' mogelijk

In het rapport 'Informele Groepen'²⁹ beschrijven de samenstellers dat op het platteland zogenaamde 'informele groepen' meer en meer het sociaal bindweefsel van de gemeenschap worden. Een informele groep wordt door een aantal mensen opgericht met een beperkt doel, los van vaste instellingen, zonder statuten en andere formele verbanden. Bijvoorbeeld een groepje senioren dat in het plaatselijke verzorgingshuis wekelijks een ochtend de biljartkamer huurt en daar samen gaat biljarten, zonder daar een speciale vereniging op te richten. Informele groepen rijzen als paddenstoelen uit de grond, ook binnen de kerken. Bijbelleesgroepen die zichzelf redden, zo nu een dan een dominee of andere theoloog erbij vragen. Gemeente-groei-groepen die spontaan ontstaan en van anderen uit een bijdrage leveren aan de gemeenteopbouw. Een dorpskerk kan dit als organisatieprincipe nemen: stimuleer per onderdeel van het gemeentelven de vorming van een informele groep. Deze trachten voor het grootste deel zichzelf te redden. Waar nodig schept een (kleine) kerkenraad de voorwaarden, organiseert eventueel overleg tussen alle verschillende groepen en de kerkenraad en de dominee is voor ieder beschikbaar voor advies en hulp. Zo maken we in plaats van een zware formele structuur van kerkelijke raden, commissies en werkgroepen, een netwerk van op zich zelfstandige, actieve, zelfwerkzame en flexibele groepen. Dit aangevuld met een kleine formele kerkenraad.

²⁹ SCP Informele groepen – van den Berg ea. 2011, o.a. blz. 20

8. Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

1. Dorpen zullen niet door ontgroening, vergrijzing en krimp hun leefbaarheid verliezen. Zij blijven vitaal als 'lichte gemeenschappen'.
2. Kerken zijn definitief een minderheid geworden in de samenleving.
3. De terugloop van het kerkelijk leven is niet uniek. De individualisering heeft ook andere niet-kerkelijke instellingen in de samenleving doen krimpen.
4. Kerken houden een aanzienlijk aantal leden. Het plafond van het ledenverlies door de kerken is in zicht (een derde deel van de bevolking blijft lid van een kerk, een achtste deel blijft kerkganger).
5. Kerken versterken de sociale cohesie.
6. De grenzen tussen geloven en niet-geloven zijn vloeiend geworden.
7. De kerk is begonnen met huisgemeenten. De kerk kan in de dorpen ook weer overleven met huisgemeenten.

Aanbevelingen

8. Houdt de kerkelijke dorpsgemeente zo lang mogelijk in het eigen dorp en zo dicht mogelijk bij het eigen dorp.
9. Blijf als dorpsgemeente daarom zo lang mogelijk zelfstandig. Eventueel als huisgemeente.
10. Organiseer samenwerking met andere gemeenten 'van onderen op', dat wil zeggen zo veel mogelijk vanuit de eigen dorpen (bijvoorbeeld bij de vorming van een streekgemeente).
11. Wees als dorpskerk niet eenkennig. Wees een goede buur, ook voor wie niet tot de eigen gezindte - 'het eigen gezin' - behoren.
12. De belangrijkste taak van een kleine kerkelijke dorpsgemeente is als gemeente in het dorp 'de Godslamp' brandende te houden.
13. Kerken dienen in plaats van 'hoeder van het geweten' zich in deze tijd te richten op het 'hoeden van mensen'.
14. 'Uw ambtsgeheim zij alle mensen bekend.'
15. In de zorg voor de meest kwetsbaren in een dorp, de alleenstaande ouderen, degenen die niet over een auto beschikken, mensen met een lichamelijke beperking en niet-westerse allochtonen, ligt een taak voor dorpszielzorgers en dorpsdiakenen.
16. De dorpskerk moet diensten verlenen aan 'gelovigen op wielen'.
17. Kies voor de dorpskerk een lichte organisatiestructuur. Kies in plaats van een zware formele structuur van kerkelijke raden, commissies en werkgroepen, een netwerk van informele groepen, dat wil zeggen op zich zelfstandige, actieve, zelfwerkzame en flexibele groepen.
18. Kies voor een kleine formele kerkenraad. Deze bestaat minimaal uit een voorzitter, een scriba en een beheerder/kerkrentmeester die, geadviseerd door een dominee, samen de verantwoordelijkheid dragen voor de gemeente als kerkelijk rechtspersoon.

Literatuurlijst

Aalvanger, A. en R.Beunen. (2011). Dorpsidentiteit: op zoek naar eenheid in verscheidenheid. Vijf methoden waarmee dorpsbewoners hun dorpsidentiteit expliciet kunnen maken. Rapport 275. Wageningen: Wetenschapswinkel, Wageningen UR.

Becker, J. en J. de Hart (2006). Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Beintema, P. e.a. (2003). Kansen voor de kleine dorpskerk. Landelijk Diensten Centrum van de Protestantse Kerk en Nederland.

Berg, van den, E., P. van Houwelingen en J. de Hart. (2011). Informele groepen. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Brouwer, R. (2009). Geloven in gemeenschap. Het verhaal van een protestantse geloofsgemeenschap.

Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen. (2004). De Nederlandse samenleving 2004 - Sociale trends

Deursen, van, A. Th. (1995). Een dorp in de polder. Graft in de zeventiende eeuw.

Fijen, L. (2001). Het wonder van Maartensdijk. Hoe een kleine gemeenschap leeft met God.

Gelder-Starrenburg, de, H., L.Hoftijzer en J.Domburg (2010). Geroepen in een dorp Een onderzoek naar de situatie en verwachting van kleine dorpsgemeenten.

Groot, J.P. (1974). Het kleine dorp. Overlevingskansen van en perspectieven voor dorpen en buurtschappen in Nederland.

Hendriks, J. (1999). Gemeente als herberg. Een concrete utopie.

Kerk. van de, P. (1993). Geloven in de kern. Gids voor een zinvolle christelijke gemeente in een klein dorp.

Mak, G. (1996). Hoe God verdween uit Jorwerd. Een Nederlands dorp in de twintigste eeuw.

Roest, de, H. (2010). Een huis voor de ziel. Gedachten over de kerk voor binnen en buiten.

Simon, C., L. Vermeij en A. Steenbekkers (2007). Het beste van twee werelden. Plattelanders over hun leven op het platteland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Speerstra, H. (2007). De oerpolder.

Steenbekkers, A. (2010). Groeiende steden, krimpende dorpen. In Jaarverslag 2010 Sociaal en Cultureel Planbureau.

Steenbekkers, A., C.Simon en V.Veldheer. (2006) Thuis op het platteland. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Steenbekkers, A. C.Simon, L.Vermeij en W.J.Spreeuwiers (2008). Het platteland van alle Nederlanders. Hoe Nederlanders het platteland zien en gebruiken. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vermeij, L. en G.Mollenhorst (2008) Overgebleven dorpsleven. Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland. Sociaal en Cultureel Planbureau / Universiteit van Utrecht.

Weenink, D. (2009). Samen leven in het dorp: 'sociale cohesie: voor wat het waard is'. Rapport 261. Wageningen: Wetenschapswinkel, Wageningen UR.

Kerkorde en ordinanties van de Protestantse Kerk in Nederland.